

trzy przykłady kładek, usytuowanych w różnych środowiskach miejskich.

Słowa kluczowe: kładka piesza, konstrukcja podwieszona, estetyka obiektów inżynierskich.

Abstract: Due to the significant number of road projects in Poland, new engineering objects are built, including foot bridges, with some of them having suspended structures. They constitute

important elements of urban environment and should be the subject of research aiming at the determination of rules of their architectural designing. The paper presents in brief significant designing conditions of those types of objects in correlation with the environment. Moreover, three examples of foot bridges situated in different urban environments have been discussed.

Key words: foot bridge, suspended structure, aesthetics of engineering objects.

Dr inż. arch. krajobr. Miłosz Walerzak¹

ASPEKTY KOMPOZYCJI WYBRANYCH OGRODÓW BAROKOWYCH MAZUR I POWIŚLA

THE COMPOSITION ASPECTS OF SELECTED BAROQUE GARDENS OF THE MASURIA AND POWIŚLE REGIONS

■ Wspaniałe założenia rezydencjonalne z terenów Powiśla i Mazur należą do najciekawszych zabytków tego regionu. Szczególnie interesujące są zespoły pałacowo-ogrodowe z początków XVII i XVIII wieku, tworzone w duchu stylu barokowego. Gładysze, Kamieniec, Słobity i Sztynort Wielki to przykłady potężnych rodowych posiadłości, których zarówno architektura jak i kompozycja ogrodowa powstawała w stylu barokowym.

Barokowa kompozycja złoża ogrodowych terenu dawnych Prus kształtowała się pod silnymi wpływami nurtów francuskich, holenderskich i niemieckich. Sformułowania teoretyków i planistów francuskich w połączeniu z wyjątkowymi walorami przyrodniczymi regionu spowodowały wytworzenie specyficznych i oryginalnych rozwiązań przestrzennych kompozycji.² Zespoły te perfekcyjnie wpisywały się w naturalne ukształtowanie terenu, zachowując architektoniczną strukturę kompozycji ogrodu, ciągłość widoków i powiązań komunikacyjnych, a tworzone układy tarasowe nawiązują do wzorców baroku włoskiego.

Sztynort Wielki to zespół rezydencjonalny położony nad niewielkim Jeziorem Sztynorckim, na półwyspie, otoczonym większymi jeziorami: Mamry, Kirsajty i Dargin. Posiadłość od XVI wieku do 1945 roku była siedzibą rodziny von Lehndorff. Pałac pierwotnie barokowy, był później wielokrotnie rozbudowywany. Główny rozkwit rezydencji przypadł na przełom XVII i XVIII wieku. Z inicjatywy Ahasverusa von Lehndorffa oraz Marii Eleonory von Lehndorff, w tym czasie powstał zespół architektury pałacowej z dziedzińcami i początki regularnego założenia ogrodowego.³

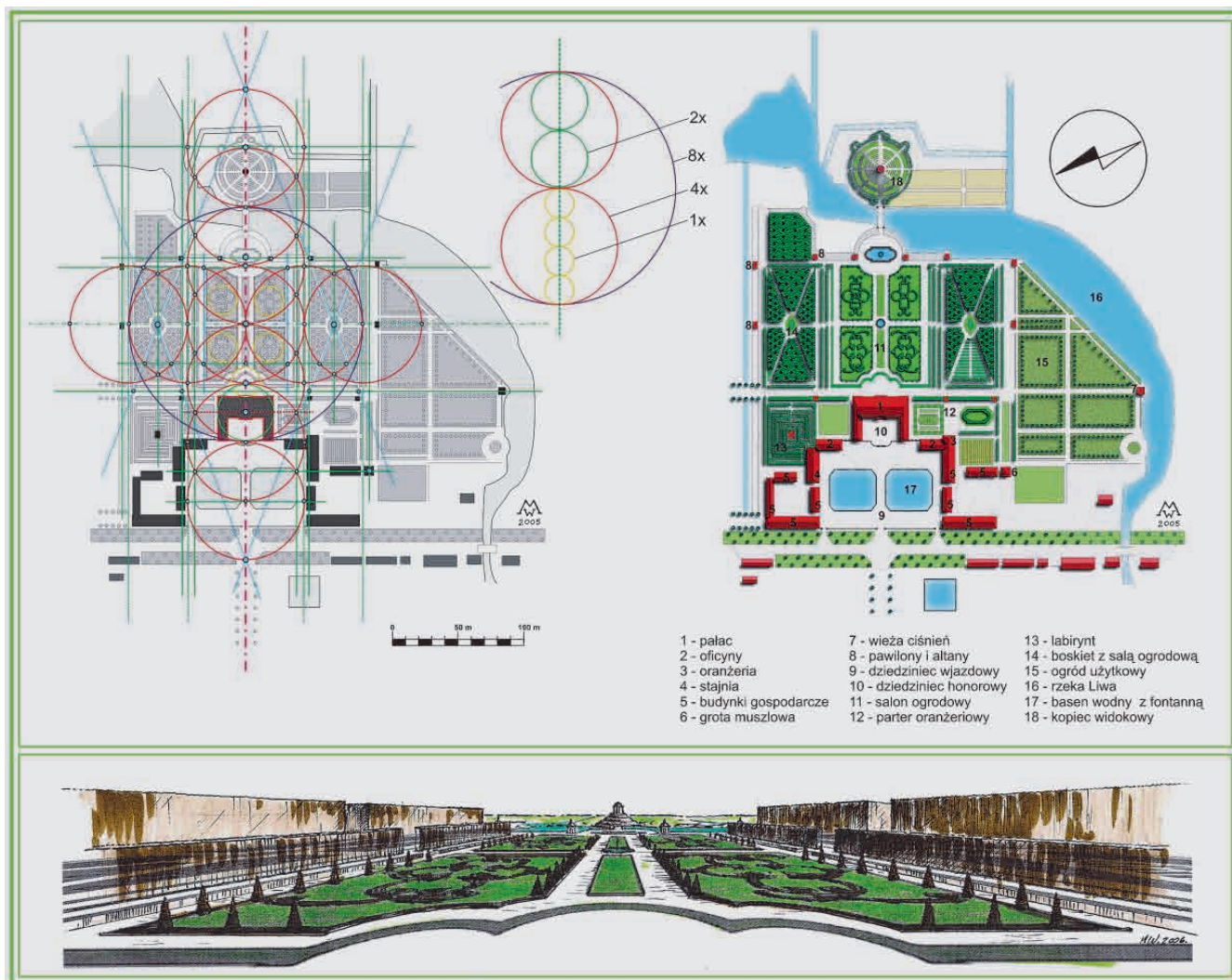
Teren półwyspu Sztynorckiego to miniatura całego regionu mazurskiego.⁴ Rezydencja posadowiona na wzgórzu stanowiła dominantę dla całego założenia, ale też i dla półwyspu, dając możliwości niezwykle dalekich widoków. Główne powiązania panoramiczne w barokowej kompozycji to widok z pałacu i dziedzińców na jezioro Sztynorckie, otoczone łąkami i zadrzewieniami. Widoki z rezydencji sięgały jednak znacznie dalej w kierunku jeziora Dargin i miasta Giżycka, a z drugiej strony w kierunku jeziora Mamry i miasta Węgorzewa.⁵ Było to możliwe, ponieważ budynek został usytuowany na znacznym wzniesieniu. Do rezydencji prowadziła potężna aleja, od strony północno-zachodniej,

stanowiąca ciekawą oś widokową na budynek bramny i dziedzińiec pałacowy.⁶ Niezwykle ciekawie powiązana widokowo była główna oś całego założenia, która w obu kierunkach kończyła się jeziorami. Od strony południowo-zachodniej jeziorem Sztynorckim, a od strony północno-wschodniej jeziorem Kirsajty.

Słobity to wspaniała realizacja epoki baroku zaplanowana z wielkim rozmachem. Okazała rezydencja pałacowa wraz z symetrycznym układem zabudowań towarzyszących stanowiła posiadłość rodziny zu Dohna. Pierwotny projekt stworzył Jean Baptiste Broebs, później Johann Caspar Hindesin, jego uczeń, który zajmował się również ogrodami.⁷ Ostateczną formę kompozycji ogrodowej nadał Carl Florus zu Dohna-Schlodien.⁸

Rozległe dziedzińce prowadziły do rezydencji, dalej znajdował się ogród kwaterowy na dwóch tarasach. Dolny taras przy pałacu zdobiły z partery ogrodowe, a górny zawierał partery i różne boskiety. Całość otoczona była fosą i murami z bastionami oraz niewielkim jeziorem, zwanym Wielkim Stawem, od strony wschodniej. W Słobitach w przeciwieństwie do Sztynortu założenie ogrodowe wznosiło się tarasowo względem budowli pałacu, jednak rezydencja pozostała nadal dominantą całego układu.

Zróznicowanie wysokości terenu wykorzystane w kompozycji ogrodu, umożliwiło zmiany widoków w różnych częściach obiektu. Z tarasu dolnego, na którym stał pałac – były istotne osie widokowe na Wielki Staw i folwark znajdujący się po przeciwległym brzegu,⁹ natomiast górny taras wyniesiony o kilka metrów, otwierał widoki na pola i łąki otaczające rezydencję. Na uwagę zasługuje bliskie usytuowanie pałacu w stosunku do Wiekiego Stawu.¹⁰ Wody podchodziły prawie pod sam pałac tworząc wspólną linię brzegu z dolnym tarasem, nieco wyniesionym ponad ich poziom. Główną oś kompozycji od strony ogrodu akcentował naturalny zbiornik wodny nazywany Małym Stawem. Ważne powiązania istniały w formie układów alejowych pomiędzy pałacem a wsią oraz pałacem a małym majątkiem w Karwinach, na wschód od Słobit. Układy alejowe doprowadzające z różnych kierunków, podobnie jak w Gładyszach łączyły się w aleję okalającą całe założenie pałacowo-

-ogrodowe wraz z jeziorem umożliwiając połączenie komunikacyjne z folwarkiem.

Gładysze, posiadłość rodziny Dohnów od połowy XVII w., to zespół pałacowo-ogrodowy położony w dolinie rzeki Pasłęki. Stanowi on wyjątkową kompozycję przestrzenną i przykład pięknej barokowej architektury dawnych Prus. Pierwszy właściciel Christoph zu Dohna zlecił projekt i budowę pałacu architektowi Jean'owi de Bodt, dopiero w początkach XVIII w.¹¹ Kompozycja ogrodu usytuowana była na wyniesionych platformach ziemnych i otoczona regularnym układem fortyfikacji, bastionów i fos. Taras z salonem ogrodowym wypełniały liczne partery ogrodowe, otoczone ścianami boskietów. Założenie ogrodowe częściowo ilustrują projekty z XVIII wieku, autorstwa Carla Florusa zu Dohna. Architektura obronna odcinała wnętrze ogrodu od terenów otaczających, jednak kompozycja wewnętrznej siatki dróg miała pewne kontynuacje w formie układów alejowych wyprowadzonych w przestrzeń pól i łąk.

W Gładyszach położonych w dość płaskim terenie Równiny Warmińskiej,¹² w projektach założenia zastosowano efekt wyniesienia w formie platformy całego obiektu ponad teren otaczający. Było to związane z lepszym militarnym ufortyfikowaniem zespołu rezydencjonalnego, przy jednoczesnym powiązaniu widokowym z otaczającym krajobrazem. Bastiony, prócz funkcji obronnych, były doskonałymi miejscami widokowymi, które akcentowały zakończenia głównych dróg i osi kompozycji ogrodu. Wyniesienie murów i bastionów dawało o wiele ciekawsze i dalsze widoki na łagodnie ukształtowaną okolicę. System for-

Il. 1. Założenie pałacowo-ogrodowe w Kamieńcu: analiza związków modułowych, ideogram rekonstrukcji zespołu rezydencjonalnego, widok perspektywiczny salonu ogrodowego (rys. aut.).¹⁵

Fig. 1. A palace and garden ensemble at Kamieniec: analysis of module relations, ideogram of residential complex restoration, a perspective view of the garden salon (drawing by the auth.).

¹ Wyższa Szkoła Ekologii i Zarządzania w Warszawie.

² Por. Walerzak M., *Ogrody francuskie w krajobrazie Warmii i Mazur na wybranych przykładach*. Rozprawa doktorska pod kier. prof. Z. Myczkowskiego, maszynopis, Politechnika Krakowska 2007.

³ Walerzak M., Sukiennik K., *Rewaloryzacja zespołu rezydencjonalnego w Szyrnorcie Wielkim*, SGGW 2001.

⁴ Wizja lokalna na terenie półwyspu.

⁵ Powiązanie widokowe w kierunku Giżycka i Węgorzewa widoczne jest z dwóch przeciwnych okien w najwyższej kondygnacji pałacowego strychu. Wizja lokalna autora.

⁶ Pod koniec XIX wieku była jeszcze jedna droga dojazdowa od strony wschodniej z przeprawą promową przez przesmyk pomiędzy jeziorem Dargin a Kirsajty. Na podstawie mapy topograficznej z 1895 r. zbiory prywatne.

⁷ Grommelt C., Mertens Ch. von, *Das Dohnasche Schloß Schlobitten in Ostpreußen*, Stuttgart 1962.

⁸ Dohna zu Gräfin U., *Gärten und Parke in Ostpreußen. 400 Jahre Gartenkunst*, Herford 1993.

⁹ Bliskie sąsiedztwo pałacu i stawu widoczne jest między innymi na olejnym obrazie z 1721 r., Dohna zu Gräfin U., *Gärten und Parke in Ostpreußen. 400 Jahre Gartenkunst*, Herford 1993.

¹⁰ Jezioro zwane „Wielkim Stawem”, zostało osuszone w początkach XIX wieku. Dohna zu Gräfin U., *Gärten und Parke in Ostpreußen. 400 Jahre Gartenkunst*, Herford 1993; Grommelt C., Mertens Ch. von, *Das Dohnasche Schloß Schlobitten in Ostpreußen*, Stuttgart 1962.

¹¹ Dohna zu Gräfin U., *Gärten und Parke in Ostpreußen. 400 Jahre Gartenkunst*, Herford 1993.

¹² Nazwa mezoregionu wg podziałów J. Kondrackiego. Kondracki J., *Geografia regionalna Polski*, Warszawa 1998.

tyfikacji dawał możliwość obserwacji terenu dookoła rezydencji. Rozwiązania te tworzyły silny związek kompozycyjno-komunikacyjny i widokowy pomiędzy układem założenia pałacowo-ogrodowego a otwartym otaczającym krajobrazem.

Kamieniec należący w XVIII wieku do rodziny Finck von Finckenstein, a później do rodziny Dohnów jest przykładem harmonijnego połączenia barokowej architektury zespołu pałacowego z wyjątkową kompozycją regularnego ogrodu. Symetryczny układ pałacu oraz towarzyszących budynków stanowił główny trzon kompozycji przestrzennej założenia wg projektu Jeana de Bodta oraz Johna von Collas'a.¹³

Regularny ogród w swej dystyngowanej kompozycji zawierał wszystkie charakterystyczne elementy programowe barokowej sztuki ogrodowej, rozmieszczone symetrycznie wzdłuż osi głównej. Umieszczone centralnie cztery wielkie partery wypełniały teren salonu. Główną oś założenia zamykał kopiec widokowy z belwederem.

Obiekt był malowniczo usytuowany w krajobrazie nad brzegiem jeziora Gaudy, z którym miał liczne powiązania widokowe z pałacem i z kopca. Wzgórze widokowe znajdujące się na głównej osi założenia dawało możliwość szerokich otwarć widokowych na okolicę, łącząc w ten sposób naturalny krajobraz z formalną kompozycją barokowego ogrodu. Założenie ogrodowe półkolistym opływała rzeka Liwa, przybierając we fragmentach regularny układ brzegów, nawiązujący do kompozycji. Obiekt również powiązany był z otoczeniem poprzez układ alej dojazdowych. Ponadto proste kanały wodne prowadzące z ogrodu do jeziora oraz rzeka Liwa również umożliwiały istotne powiązania przestrzeni, tworząc dalekie widoki.

Wykonane na podstawie materiałów archiwalnych i badań terenowych ideogramy rekonstrukcji kompozycji przestrzennej przedstawiają faktyczny stopień realizacji tych założeń ogrodowych w stosunku do historycznych projektów. Analiza kompozycji przestrzennej na historycznych planach i ideogramach rekonstrukcji uwidoczniła szereg związków miarowych i zależności w układzie przestrzennym tych ogrodów. Przecinające się osie ujawniają charakterystyczne węzły układu, akcentowane różnymi elementami programu ogrodu (rzeźby, fontanny, pawilony). Główna konstrukcja ogrodów oparta była na podstawowym module, który odpowiadał szerokości bryły pałacu.¹⁴

Wspaniałe założenia pałacowo-ogrodowe w stylu francuskim z terenów Mazur i Powiśla były dumą i wizytówką dla wielu pokoleń ich właścicieli. Wzbudzały wielki zachwyt ówczesnych władców, którzy je odwiedzali, a będąc ważną częścią krajobrazu – stały się wyrazem tożsamości tamtego miejsca i czasu.

Streszczenie: Wspaniałe rezydencje Mazur i Powiśla są najciekawszymi zabytkami historycznymi tego regionu. Gładysze, Kamieniec, Słobity i Sztynort Wielki to przykłady robiących wrażenie rezydencji, w których zarówno architekturę jak i kompozycje ogrodowe stworzono w stylu barokowym. Analiza kompozycji przestrzennej na historycznych planach i ideogramach rekonstrukcji uwidoczniła szereg związków miarowych i zależności w układzie przestrzennym tych ogrodów. Naturalne dla regionu różnice w konfiguracji terenu wykorzystano skutecznie w kompozycji ogrodów, tworząc tarasy, mury oraz lokalizując pałace na wzgórzach, dla zapewnienia wspaniałych widoków mieszkańcom.

Słowa kluczowe: Mazury i Powiśle, historyczne założenia pałacowo-ogrodowe, ogrody barokowe, kompozycja ogrodowa.

Abstract: *Magnificent residences of Masuria and Powisle are the most interesting historical monuments of the region. Gładysze, Kamieniec, Słobity and Sztynort Wielki are the examples of impressive residences in which both architecture and garden compositions were created in baroque style.*

Analysis of spatial composition that was carried out based on historic plans and reconstructions showed a lot of relations, including measures, in a spatial design of these gardens. Natural for the region differences in land shape were efficiently used in garden composition as terraces, walls and by locating palaces on the hills to enable magnificent views.

Key words: *The Masuria and Powiśle regions, historical palace and garden complexes, baroque gardens, garden composition.*

¹³ Lorck C., *Finckenstein – Ein Bauwerk des preußischen Barock im Osten*, Frankfurt 1966.

¹⁴ Walerzak M., *op.cit.*

¹⁵ *Ibid.*

Dr inż. arch. Krzysztof Wielgus, mgr inż. arch. Wojciech Rymsza-Mazur¹

REJESTRACJA KRAJOBRAZÓW INŻYNIERYJNYCH RECORDING OF ENGINEERING LANDSCAPES

■ Krajobrazy zrodzone z konieczności spełnienia potrzeb człowieka, wyposażonego w zaawansowane narzędzie – maszynę lub technologię, charakteryzują się zazwyczaj wielkim zasięgiem terytorialnym, stopniem ingerencji w środowisko i znacznym tempem przemian. Szybko je tworzone, szybko też porzucano. Zamieranie gałęzi przemysłu, transformacja polityczna i gospodarcza, pozostawia rozległe obszary poeksploatacyjne w stanie zdegradowanym. Stosowana powszechnie praktyka zmiany funk-

cji, formy, a co za tym idzie – tożsamości takich terenów, nie jest jedyną drogą adaptacji. Przykłady adaptacji, kontynuującej formę, a więc i „geniusz miejsca” dawnych hut (np. Duisburg Nord), kopalni (np. Zollverein), wyrobisk odkrywkowych (np. Nord-Golpa) czy twierdz (np. zespół twierdzy Amsterdam) – stanowią coraz bardziej atrakcyjną alternatywę dla, powszechnego w Polsce, całkowitego zacierania śladów dawnej przemysłowej, komunikacyjnej lub militarnej funkcji. Podejmowanie merytorycznej